శ్రీః

భగవద్గీతాప్రబన్ధమీమాంసా.

లక్ష్మీపురం. శ్రీనివాసాచార్యః.

అసిస్టేంట్ పణ్డిత, గవర్న్మెంట్ ఓరియేంటల్ లైబ్రెరి.

మైసూరు.

విద్యాతరంగిణీ ముద్రాశాలా.

మైసూరు.

౧౯౦౮.

శ్రీః

నానాభాషాసు భాషాపతిరివ మధురోదారగమ్భీరవాదీ
విద్వద్గోష్ఠీసుభాషాసుఖరసికమనాః శాస్త్రసారైకవేదీ ।
మైసూర్‌సమాశ్రిత్సదేశే సదధికృతిపదే ప్రోన్నతే భాసమానః
శ్రీమాన్ ధీమాన్ యశోవాన్ భువి జయతి వి. యన్. శ్రీనృ
సింహార్యశర్మా ॥ ౧ ॥

తస్మై వి. యన్. నృసింహయ్యఙ్గార్యవర్యాయ ధీమతే ।
సమర్పితం సవినయమేతత్పుస్తకమస్తు శమ్ ॥ ౨ ॥

నివేదయితా.
లక్ష్మీపురం. శ్రీనివాసాచార్యః.

శ్రీః

భగవద్గీతా ప్రబన్ధమీమాంసా.

అథ ఖలు భగవద్గీతానామకం మహాభారతీయ భీష్మపర్వాన్తర్గతమధ్యాత్మశాస్త్రముపనిషచ్ఛబ్దవ్యపదేశ్యం కంచన ప్రబన్ధముపలభామహే । అధీమహే చాన్వహం సర్వేపి వయం పరమనిశ్శ్రేయసకరమితి ॥

అస్య చ ప్రబన్ధోత్తమస్య వ్యాకర్తారః పరశ్శతా భాష్యకర్తారస్తీర్థకరాశ్చ బోధాయన-పిశాచ-రన్తిదేవ-గుప్త-శంకర-యాదవప్రకాశ- భాస్కర- నారాయణార్య- యజ్ఞస్వామి- యామునాచార్య- రామానుజాచార్య - మధ్వాచార్యప్రభృతయః । తత్తత్సిద్ధాన్తావలమ్బినో ర్వాచీనా అనేకే గీతావ్యాఖ్యాతారో గీతాభాష్యవ్యాఖ్యాతారస్తద్వ్యాఖ్యాతారశ్చానన్దగిరి - వేదాన్తాచార్య- జయతీర్థాచార్యప్రభృతయః । ఉపలభ్యన్తే చైషాం ప్రబన్ధాః ప్రాయశోధునాపి ॥

ఇయం చ భగవద్గీతా "ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ—

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః ।
మామకాః పాణ్డవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ ॥

ఇత్యారభ్య—

యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ ॥ "

ఇత్యన్తా అష్టాదశాధ్యాయపరిమితా సప్తశతశ్లోకసంఖ్యాసంఖ్యాతా ॥

"గైశబ్దే" ఇత్యేతస్మాద్ధాతోః కర్మార్థకక్తప్రత్యయే స్త్రీత్వవివక్షాయాం టాపి గీతాశబ్దో నిష్పద్యతే । అధ్యాత్మవిషయకగురుశిష్యసంవాదరూపకథాయాం మహతాఽనురాగేణ గానపూర్వక

మభిధీయమానకథాయాం చ రూఢః। ప్రక్రుతేచ భగవతా వాసుదే వేన గీతానామధ్యాత్మవిషయకపదార్థానాం ప్రకాశనాత్ భగవద్గీతేతి వ్యవహ్రియతే ॥

ఏవం బహ్వ్యో గీతా దృశ్యన్తే-అనుగీతా-అవధూతగీతా-ఉత్తరగీతా- గర్భగీతా - గురుగీతా-గోపికాగీతా - దేవీగీతా- పాణ్డవగీతా-బ్రాహ్మణగీతా- భిక్షుగీతా- భ్రమరగీతా-రామగీతా-వేణుగీతా- శివగీతా-శివరామగీతా- హంసగీతా ఇత్యాద్యాః ॥

అత్రాయం విచారవిషయః—కిమసౌ భగవాన్ గీతాప్రబన్ధప్రతిపాద్యార్థస్యోపదేష్టా? ఆహోస్విత్ శ్రూయమాణానుపూర్వీవిశిష్టస్య గీతాప్రబన్ధస్యాపీతి ?.

అత్ర కేచిత్—సైషా భగవద్గీతా "ధర్మక్షేత్రే" ఇత్యారభ్య "ధ్రువానీతిర్మతిర్మమ" ఇత్యన్తా శ్రూయమాణశ్లోకనిబద్ధానుపూర్వీవిశిష్టైవ భగవతో వాసుదేవస్య ముఖకమలాదర్జునం ద్వారీకృత్య నిఖిలజగదుపకారాయ నిర్గళితేతి । తత్రచోదాహరన్తీదం ప్రమాణం ప్రాయస్సర్వైరేవ పారాయణారమ్భే దాపఠ్యమానమ్॥

పార్థాయప్రతిపాదితాం భగవతా నారాయణేనస్వయం
వ్యాసేనగ్రథితాం పురాణమునినా మధ్యేమహాభారతమ్।
అద్వైతామృతవర్షిణీం భగవతీమష్టాదశాధ్యాయినీమ్
అమ్బత్వామనుసందధామి భగవద్గీతేభవద్వేషిణీమ్ ॥౧॥

ఇతి పద్యమ్,

గీతా సుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యైశ్శాస్త్రవిస్తరైః।
యా స్వయం పద్మనాభస్య ముఖపద్మాద్వినిస్సృతా॥౨॥

ఇతిభగవద్గీతామాహాత్మ్యవచనంచ॥

అన్యేతు "అశోచ్యానన్వశోచస్త్వమ్" ఇత్యారభ్య "స్థితోస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ" ఇత్యన్తై గ్రన్థైసంజయధృత

రాష్ట్రాదిసంవాదశ్లోకాన్విహాయావశిష్టాన్ శ్లోకాన్ శ్రూయమాణానను
పూర్వీకానేవ కృష్ణార్జునావూచతురితి । ప్రమాణయన్తిచాత్ర "త
థాచ భగవతా స్వయమేవోక్తం, ఆహచ భగవాన్ వాసుదేవః, వ
క్ష్యతిచ భగవాన్ స్వయమేవ " ఇత్యాదిరీత్యా తత్తద్భాష్యకారా
దిభిః భగవద్గీతాస్థతత్తద్వచనోదాహరణమ్ ॥

మీమాంసకాః పునరేవమాహుః—— భగవతా వాసుదేవేన సకల
లోకపరమనిశ్శ్రేయసకరమర్థజాతం పార్థాయోపదిష్టం భగవా
న్బాదరాయణో వేదవ్యాసనామా మహామునిస్సర్వజ్ఞః సాక్షాత్(కృ)
త్య శ్రూయమాణానుపూర్వీవిశిష్టేన శ్లోకసందర్భేణ నిబబన్ధ యథా
మహాభారతమితి । యథా——మనుస్మృతిః మనూపదిష్టార్థప్రతిపా
దికా భృగువిరచితా । యథా వా——యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిః యాజ్ఞవ
ల్క్యోపదిష్టార్థప్రతిపాదికా యాజ్ఞవల్క్యశిష్యేణ కేనచిత్ ముని
వర్యేణ ప్రణీతా, ఏవమీశ్వరస్మృతిత్వేన వ్యవహ్రియమాణా పూ
ర్వాచార్యైరుదాహ్రియమాణా భగవద్గీతాపి భగవదుపదిష్టార్థప్ర
తిపాదికా సర్వజ్ఞబాదరాయణేన విరచితేత్యేవమభ్యుపగమే నైవ
కాపి హానిః ॥

నను " భగవతైవోక్తం, భగవానేవ వక్ష్యతి, భగవానేవాహ "
ఇత్యవతార్య తత్రతత్ర భగవద్గీతావచనం సర్వేప్యుదాహరన్తి, తద
యుక్తం స్యాత్, తద్వచనస్య భగవదనుక్తత్వాత్ ఇతి చేత్, న- ఏత
చ్ఛంకాయాః మన్వాదిస్మృతిష్వపి సమానత్వాత్। తత్రాపి "తథాచ
మనురాహ, తథాచ యాజ్ఞవల్క్య ఆహ " ఇత్యేవావతార్య భృగు
సంహితాదివచనముదాహరన్తి సర్వేపి మన్వాదీనాం సాక్షాత్ స్మృ
తిప్రణేతృత్వం సమ్యక్ జానన్తోపి మహాన్తః । అతోర్థప్రా
ధాన్యేనైవ ప్రవృత్తోయం వ్యవహారః నతు శబ్దప్రాధాన్యేనేతి ని
ష్కంటకోయం పన్థాః ॥

అత్ర చ ప్రమాణానీమాన్యాకలనీయాని— యథా శ్రీశంకరాచార్యైర్విరచితే భగవద్గీతాభాష్య ఉపోద్ఘాతే "స్వపక్షయోజనాభావేఽపి భూతానుజిఘృక్షయా వైదికం ధర్మద్వయమర్జునాయ శోకమోహమహోదధౌ నిమగ్నాయోపదిదేశ । గుణాధికైర్హి గృహీతోఽనుష్ఠీయమానశ్చ ధర్మః ప్రచయం గమిష్యతీతి । తం ధర్మం భగవతా యథోపదిష్టం వేదవ్యాసస్సర్వజ్ఞో భగవాన్ గీతాఖ్యైస్సప్తభిశ్శ్లోకశతైరుపనిబబన్ధ" ఇతి । వ్యవహ్రియతే చ తైరేవోత్తరత్ర— "ఇమమేవ గీతార్థం సముద్దిశ్య భగవతైవోక్తం— సహి ధర్మస్సుపర్యాప్తో బ్రహ్మణః పదవేదనే । ఇత్యనుగీతాసు", "తథా చ వక్ష్యతి- బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణీతి", "అశోచ్యానిత్యాదినా భగవతా యావత్ - స్వధర్మమపి చావేక్ష్య-ఇత్యేతదంతేన గ్రంథేన యత్పరమార్థతత్త్వనిరూపణం కృతం తత్సాంఖ్యమ్" ఇత్యాది । అత్ర గీతార్థస్యైవ భగవానుపదేష్టా, నతు ప్రబంధస్యేతి స్పష్టముక్త్వా భగవద్వచనత్వేన గీతావచనప్రమాణగ్రహణాత్ "తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తమ్" ఇత్యాదయో విదుషాం వ్యవహారాః అర్థపరా ఏవ స్వరసాః నశబ్దపరా ఇతి స్ఫుటం ప్రతీయతే । ఏతేన పూర్వతనపక్షద్వయావష్టంభభూతం ప్రమాణజాతం సర్వమపి దత్తోత్తరమ్ ॥

యద్యపి "అత్రోపనిషదం పుణ్యాం కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్ । అనువితపదవీభిశ్చింతయిత్వా ప్రయాతానలమలమతిమాత్రే రత్రచిత్తే విషాదైః । ఉపనిషదముదారాముద్వమన్ (హన్) పాండవార్థం శరణముపగతాన్నస్త్రాయతే శార్ఙ్గధన్వా ॥

య ఉపనిషదామంతే యస్మాదనంతదయాంబుధేస్తు[illegible]జనత్రాణశ్లోకశ్లోకస్స్వయం సమజాయత । తమిహ విధినా కృష్ణం ధర్మం ప్రపద్య సనాతనం శమితదురితాశ్శజ్జాగ్రతంకత్ర [illegible] స్తవైః ॥" ఇత్యాదౌ భగవద్గీతాయాముపనిషచ్ఛబ్దవ్యవహారో దృశ్యతే ॥

తథాపి అధ్యాత్మప్రతిపాదనైదమ్పర్యవిశిష్టా పౌరుషేయప్రబంధత్వరూపస్య ఉపనిషచ్ఛబ్దరూఢ్యర్థతావచ్ఛేదకస్యాసంభవాత్ అతిరహస్యభూతాధ్యాత్మార్థప్రతిపాదకత్వేన ప్రవృత్తినిమిత్తైకదేశేన సమస్తవేదార్థసారసంగ్రహరూపత్వేనచ భగవద్గీతాయాముపనిషచ్ఛబ్దవ్యవహారో గౌణః మహాభారత ఇవ వేదామ్నాయాదివ్యవహారః "భారతః పఞ్చమో వేదః; వ్యాసామ్నాయపయోధికౌస్తుభనిభమ్" ఇతి । అతఏవ స్మర్యతే—

"స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా।
ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునిరబ్రవీత్ ॥" ఇతి॥

ప్రస్థానత్రయవిభాగశ్చ గీతాయా ఉపనిషద్బహిర్భావ ఏవోపపద్యతే। నాన్యథా। ఉపపద్యతేచ భగవత్స్మృతిత్వేన సర్వత్ర గీతాయా వ్యవహారః । "స్మృతిశ్చ" ఇత్యాదౌ గీతావచనోదాహరణంచ । అతఏవ శంకరభాష్యే "తదిదం గీతాశాస్త్రం సమస్తవేదార్థసారసంగ్రహభూతమ్" ఇతి వేదార్థసారసంగ్రహరూపత్వమేవోచ్యతే గీతాయాః నవేదత్వం । తథా - గీతాభాష్యతాత్పర్యచంద్రికాయాం "అధ్యేష్యతేచ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః" ఇతి శ్లోకభాష్యవ్యాఖ్యానావసరే "ఉపనిషత్సారత్వాదధ్యయనోక్తిః । కథితంచాశ్రమవర్ణనే కవిభిః-అనవరతాధీతభగవద్గీతమ్" ఇతి । అతఏవ చైతత్తాత్పర్యచంద్రికాపరిశోధకైః శ్రీమద్భిర్వేదాంతాచార్యైః స్త్రీశూద్రసాధారణ్యేన ప్రణీతే శ్రీరహస్యత్రయసారాఖ్యే ప్రబంధే నైకమప్యుపనిషద్వాక్యముదాహారి । ఉదాహారిచ బహు భగవద్గీతావాక్యబ్రహ్మసూత్రవాక్యజాతమ్ । తస్మాదేవ జ్ఞాయతే నేయముపనిషత్, అపితూపనిషత్ప్రతిపాద్యార్థప్రతిపాదికతయా గౌణీ ఉపనిషదితి ॥

ఏతేన— "భగవదర్జునసంవాదరూపాచాఖ్యాయికా విద్యాస్తుత్యర్థా । జనకయాజ్ఞవల్క్యసంవాదాదివదుపనిషత్సు । కథమ్?

ప్రసిద్ధమహానుభావో౽ప్యర్జునో రాజ్యగురుపుత్రమిత్రాదిషు ‘ అహమేషామ్, మమైతే ’ ఇత్యేవంప్రత్యయనిమిత్తస్నేహనిమిత్తాభ్యాం శోకమోహాభ్యామభిభూతవివేకజ్ఞానః స్వత ఏవ క్షత్రధర్మే యుద్ధే ప్రవృత్తో౽పి తస్మాద్యుద్ధాదుపరరామ । పరధర్మం చ భిక్షాజీవనాది క్షత్రియప్రతిషిద్ధం కర్తుం ప్రవవృతే । తథా చ మహత్యనర్థే నిమగ్నో౽భూత్ । భగవదుపదేశాచ్చేమాం విద్యాం లబ్ధ్వా శోకమోహావపనీయ పునస్స్వధర్మే ప్రవృత్తః కృతకృత్యో బభూవేతి ప్రశస్తతరేయం మహాప్రయోజనా విద్యేతి స్తూయతే ” ఇతి మధుసూదనసరస్వతీవాక్యముదాహృత్య గీతాయా ముఖ్యోపనిషత్త్వం వదన్తః పరాస్తాః । ఉపనిషత్సు హి శ్రూయమాణాఖ్యాయికాః సాదిత్వవారణాయ కేవలతర్కబుద్ధినిషేధార్థాః, ఆచారప్రదర్శనార్థాః, ప్రరోచనార్థాః, ప్రశంసార్థా వా కల్ప్యంతే తదీయయథాశ్రుతార్థతాత్పర్యపరిహారాయ । భారతాఖ్యానస్య తు సాదిత్వేన ప్రసిద్ధేతివృత్తకత్వేన అర్జునవ్యాజేన నిఖిలజగదుపకృతయే భగవతా గీతాశాస్త్రస్యావతారితతాయాస్సకలభాష్యకారోద్ఘుష్టత్వేన ప్రశంసాద్యర్థకత్వస్వీకారేణ న యథాశ్రుతార్థతాత్పర్యపరిత్యాగసంభవ ఇతి ॥

కించ శ్రీమదానందతీర్థాచార్యైః “ వాసుదేవార్జునసంవాదరూపాం సర్వభారతార్థసంగ్రహాం భారతపారిజాతమధుభూతాం గీతాం బాదరాయణ ఉపనిబబన్ధ ” ఇత్యభాషి । తత్ర శ్రీజయతీర్థటీకాయాం “ సంవాదం రూపయతి ప్రతిపాదయతీతి సంవాదరూపామ్ ” ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । తస్మాదేతాభ్యాం మూలటీకాభ్యాం గ్రన్థాభ్యాం బాదరాయణ ఏవ భగవద్గీతాప్రబంధస్య కర్తేతి స్ఫుటమవగమ్యతే ॥

సుబోధిన్యాం తు శ్రీధరాచార్యాః “ ఇహ ఖలు......ముఖప

ద్యాద్వినిస్సృతేతి " ఇత్యాహుః । పదయోజిన్యాం రామచంద్ర సరస్వతీయతయశ్చైవమాహుః—

" శ్రీకృష్ణరచితానేవ శ్లోకాన్వ్యాసోత్రభూరిశః ।
విలిఖ్య తత్సంగతయే కాంశ్చిద్రచితవాన్ స్వయమ్ ॥
ఇత్యుక్తే భగవత్ప్రోక్త శ్లోకానాం గణనోచ్యతే।
సర్వలక్షణయా శ్లోకా గీతా భగవతోత్రహి॥
శ్లోకపఞ్చశతీం ప్రాహ త్రిసప్తత్యుత్తరాం హరిః।
పార్థశ్చతురశీతిం ద్వాత్రింశతం సంజయోబ్రవీత్॥
ధృతరాష్ట్రః శ్లోకమేకం నవశ్లోకీం సుయోధనః॥

౧ ౪౮ అష్టాచత్వారింశదుక్తా అధ్యాయే ప్రథమేఽఖిలాః।
శ్లోకాస్తేష్వర్జునః ప్రాహ శ్లోకాన్ద్వావింశతింతతః॥
సంజయష్షోడశ శ్లోకాన్ నవశ్లోకాన్సుయోధనః।
ధృతరాష్ట్రః శ్లోకమేకం ప్రోక్తవాన్నాత్రసంశయః॥

౨ ౭౨ ద్వాసప్తతిద్వితీయేతు తత్రత్రీన్ సంజయోబ్రవీత్॥
శ్లోకాన్ త్రిషష్టిం శ్రీకృష్ణః షట్శ్లోకానర్జునో వదత్॥

౩ ౪౩ త్రయశ్చత్వారింశదుక్తాః తృతీయాధ్యాయవర్తినః ॥
తేషు త్రీనర్జునః ప్రాహ చత్వారింశతమచ్యుతః॥

౪ ౪౨ చతుర్థాధ్యాయగాశ్లోకా ద్విచత్వారింశదీరితాః।
తత్రైకచత్వారింశచ్ఛ్రీకృష్ణేనైకోఽర్జునేరితః ॥

౫ ౨౮ పఞ్చమేఽర్జున ఏకంతు శ్రీకృష్ణస్సప్తవింశతిమ్॥

౬ ౪౭ షష్ఠాధ్యాయేఽర్జునః పఞ్చ ద్విచత్వారింశతం హరిః॥

౭ ౩౦ అధ్యాయే సప్తమే కృష్ణః శ్లోకాంస్త్రింశతముక్తవాన్

౮ ౨౮ అష్టమే కథితాశ్శ్లోకా అష్టావింశతిసంఖ్యయా ॥
తేషు షడ్వింశతిం కృష్ణః ఫల్గునో ద్వావువాచహ॥

౯ ౩౪ శ్లోకాస్తు నవమాధ్యాయే చతుస్త్రింశద్ధరీరితాః॥

౧౦	४౨	శ్లో॥ స్తుదశమాధ్యాయే ద్విచత్వారింశదేవహి। తత్రపార్థస్స ప్త హరిః పఞ్చత్రింశతముక్తవాన్॥
౧౧	౫౫	శ్లోకా ఏకాదశాధ్యాయే పఞ్చపంచాశదీరితాః॥ [illegible] పార్థః సంజయోష్టావ రాన్ హరిః
౧౨	౨౦	ధ్యాదశేఽర్జున ఏకంతు కృష్ణ ఏకోనవింశతిమ్ ॥
౧౩	౩४	శ్లోకాస్త్రయోదశాధ్యాయే చతుస్త్రింశదుదీరితాః॥
౧४	౨౭	శ్లోకాశ్చతుర్దశాధ్యాయే సప్తవింశతిరత్రహి।
౧౫	౨౦	శ్లోకాః పఞ్చదశాధ్యాయే వింశతింప్రాహ కేశవః ॥
౧౬	౨४	ఉక్తవాన్ షోడశాధ్యాయే చతుర్వింశతిమచ్యుతః॥
౧౭	౨౮	శ్లోకాస్సప్తదశే ప్రోక్తా అష్టావింశతిసంఖ్యయా ॥ తేష్వేకమాహ విజయః సప్తవింశతిమచ్యుతః ॥
౧౮	౭౮	శ్లోకా అష్టాదశాధ్యాయే ద్విహీనాశీతిరత్ర తు॥ సంజయః పఞ్చపార్థో ద్వావేకసప్తతిమచ్యుతః॥ " ఇతి॥
౧౮	౭౦౦	

తతేఽదముచ్యతే—భగవానేత్రైరేవ శ్లోకైరిమాం యోగవిద్యాం ప్రాచీకశదితి కుతో వగమ్యతే? కిమాగమాత్? ఆహోస్విత్ యుక్తితః?. నపూర్వః—నఖల్వేత్రైరేవ శ్లోకైరిమమర్థమచకథమితి క్వచిదాహ భగవాన్। నాపి క్వచిదప్యాహ బాదరాయణః। అన్యోవా మహర్షిః భగవన్ముఖోద్గతా ఏవైతే శ్లోకా ఇతి। నాప్యపరః—అతిప్రసంగాత్। అథ- " భగవానువాచ " ఇతి వ్యాసోక్తిసమనన్తరం శ్రూయమాణత్వాత్ భగవదుక్తిరిత్యున్నీయతే, ఇతిచేత్—" అర్జున ఉవాచ " ఇతి వాక్యసమనంతరం శ్రూయమాణా అపి అర్జునోచ్చరితా ఇతి కిమితి నోన్నీయతే? । తదపి తథైవాస్తు న కాపి క్షతిరస్మాకమితి చేత్, తర్హి సంజయధృతరాష్ట్రోద్యుక్తిషు కః ప్రద్వేషః। కించ-మహాభారతాంతర్గతాః సర్వాప్యుక్తిప్రత్యుక్తి

శ్లోకాః శబ్దానువాదరూపా ఏవ సమాపతేయురితి మహతీయం వై
యాకులీ! నాత్ర కించిద్వైషమ్యప్రయోజకం పశ్యామః । అపిచ—
అద్వైతమతకూటస్థైః శ్రీశంకరాచార్యైః వ్యాసస్యైవ భగవద్గీతాని
బద్ధృత్వమభ్యుపగతం కణ్ఠతః, తద్విరుద్ధం తు కథముచ్యతే తత్రభవ
ద్భిరితి ॥

యే పునః "నజాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్" ఇత్యాదయో
ఽనాదినిధనోపనిషత్స్వపి శ్రూయమాణాశ్శ్లోకా అత్ర స్మర్యన్తే
తే ప్రకృతార్థసమానార్థకాః తాదృశార్థోపదేశసమయే భగవ
దుదీరితా భవేయుః । లోకేఽపి హి కస్యచిదర్థస్యోపదేశసమయే త
త్సమానార్థకం ప్రాచీనశ్లోకాదికమేవ వ్యవహరన్తి రసికాః । తా
దృశా ఉపనిషత్సమానానుపూర్వికాశ్శ్లోకా అన్విష్యమాణాః పఞ్చషా
స్సముపలభ్యేరన్ । తావతా సర్వేఽపి భగవదుదీరితా ఇతి న మీమాం
సకహృదయంగమమ్ ॥

యద్యపి భగవద్గీతాయాం పఞ్చదశాధ్యాయాన్తిమస్య-

"ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమిదముక్తం మయానఘ।
ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత ॥"

ఇతి శ్లోకస్య భాష్యం శ్రీమద్రామానుజాచార్యవిరచితం—
"గుహ్యతమమిదం శాస్త్రం త్వమనఘతయా యోగ్యతమ ఇతి
కృత్వా మయా తవోక్తం" ఇతి । తత్త్వటీయతాత్పర్యచన్ద్రికా
యామ్— "ఉక్తం చాభియుక్తైః- యస్మిన్ ప్రసాదసుముఖే కవ
యోఽపి తే తే శాస్త్రాణ్యశాసురిహ తన్మహిమాశ్రయాణి । కృష్ణేన తే
న యదిహ స్వయమేవ గీతం శాస్త్రస్య తస్య సదృశం కిమిహా
స్తి శాస్త్రమ్" ఇతి శ్లోకోదాహరణమ్ ॥

తదపి శాస్త్రపదస్య శాస్త్రప్రతిపాద్యార్థపరత్వే సముపపద్య
తే । గీతాయామపి శాస్త్రపదమేవోదాజహార । శాస్త్రపదం చ అ

ర్థప్రధానమేవ । తస్మాత్ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదోపచారా
త్ ఏవంవిధాస్సర్వేపి వ్యవహారాస్సముపపద్యన్త ఇత్యనవద్యమ్ ॥

నను పూర్వాచార్యేషు శ్రీశంకరాచార్యవ్యతిరిక్తేషు కేనాపి కు
త్రాపి భగవద్గీతా వ్యాసప్రణీతేత్యనుక్తత్వాత్ భగవన్ముఖోద్గతై
వేతి సిద్ధమితి చేన్నైవమ్—

భగవతా రామానుజాచార్యేణ ద్వితీయాధ్యాయే—

“అస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మధియాఽఽకులమ్।
పార్థం ప్రపన్నముద్దిశ్య శాస్త్రావతరణం కృతమ్ ॥”

ఇతి గీతార్థసంగ్రహశ్లోకీయస్తురీయః పాదః “భగవతా పరమ
పురుషేణాధ్యాత్మశాస్త్రావతరణం కృతమ్” ఇతివ్యాఖ్యాతః । అత్ర
చ తాత్పర్యచంద్రికాయాం “కృతమిత్యస్య కేనేత్యాకాంక్షాయాం
ప్రబంధకర్తృవ్యాసాదిశంకావ్యావర్తనాయోక్తం భగవతా పరమ
పురుషేణేతి ।” ఇతిటీకితః ॥ అనేన ప్రబంధకర్తా వ్యాసఏవ, శా
స్త్రార్థావతారయితా భగవానితి స్పష్టమవగమ్యతే ॥

కించ—అష్టాదశాధ్యాయే—

“అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః ।
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహమిష్టః స్యామితి మే మతిః॥”

ఇతిశ్లోకభాష్యతాత్పర్యచంద్రికాయాం “అధ్యేష్యతే ఇతి । న
హి సర్వజ్ఞస్యభగవతో భవిష్యద్భారతనిబంధాపేక్షణేన స్వసంవా
దాధ్యయనభావితోక్తిః । అపితు భూతాపేక్షణేన । మహాభారతం
హి ధృతరాష్ట్రాద్యుత్పత్తేః ప్రాగేవ భగవత్ప్రసాదలబ్ధదివ్యచక్షు
షా వ్యాసేన నిబద్ధమ్ । అనుజ్ఞాతం చ శిష్యేభ్యః । యైశ్చ—

నారదోఽశ్రావయద్దేవాన్ అసితో దేవలః పితౄన్ ।
గన్ధర్వయక్షరక్షాంసి శ్రావయామాస వై శుకః ॥

ఇతి మానుషవ్యతిరిక్తలోకేషు ప్రకాశితమ్ । మానుషేషు లోకే జన

మేజయపురస్కారేణ ప్రకాశిష్యతే । తదపేక్షయోక్తమధ్యేష్యతే ఇతి ” । అత్రశంకా—గ్రంథస్యాయమాశయః—కృష్ణార్జునసంవాద కాలే మహాభారతాఖ్యనిబంధస్యాభావాత్ తదంతర్గతగీతాప్రబంధస్యాప్యభావాత్ కథమధ్యయనోక్తిస్సంగచ్ఛతామితి । సమాధానగ్రంథస్య త్వయమభిప్రాయః— సంవాదాత్పూర్వమేవ వ్యాసేన మహాభారతనిబంధస్య కృతత్వాత్ తదంతర్గతస్య ఏతచ్ఛాస్త్రార్థవిషయకసంవాదగ్రంథస్యాపి సర్వజ్ఞేన వ్యాసేనైవ ప్రణీతత్వాచ్చ ఏతత్సంవాదప్రతిపాదకప్రబంధాధ్యయనం యోయుజీతీతి ॥ అనేన చ సందర్భేణ వ్యాస ఏవ ప్రబంధకర్తేతి స్ఫుటమ్॥

అపిచ— “ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ, అర్జున ఉవాచ, సంజయ ఉవాచ ” ఇత్యాదివాక్యమపి గీతాగ్రంథఘటకమితి ద్వితీయాధ్యాయారమ్భస్థస్య “సంజయ ఉవాచ ” ఇతి వాక్యస్య వ్యాఖ్యానరూపేణ “సంజయవాక్యావిచ్ఛేదేపి సంజయ ఉవాచేతి నిర్దేశః అధ్యాయారమ్భరూపతయాऽన్యోక్తిశంకాపరిహారాయ ” ఇతి తాత్పర్యచంద్రికాగ్రంథేన విజ్ఞాయతే । అత్ర యద్యయం ప్రబంధ ఏవ భగవన్ముఖోద్గత ఇత్యభ్యుపగమ్యేత తర్హ్యేతాదృశం “భగవానువాచ ” ఇత్యాదివాక్యమపి భగవన్ముఖోద్గతం స్యాదితి మహదసామంజస్యమ్॥

కించ— “యఉపనిషదామంతే యస్తాదనస్తదయామ్బుధేః త్రుటితజనతాశోకశ్లోకస్స్వయం సమజాయత ” ఇతి శ్లోకే “యఉపనిషదామంతే ” ఇతివాక్యం— “యః భగవాన్ ఉపనిషదాం ప్రసిద్ధానాం అంతే సమీపే ముఖ్యవృత్త్యా ప్రతిపాద్యత్వేనావస్థితః ఇత్యర్థః ” ఇతి పఞ్చ వ్యాఖ్యాతారో వ్యాచఖ్యుః । కస్మింశ్చిత్తు పక్షేవ్యాఖ్యానే “యః శ్లోకః ఉపనిషదాం గీతాఖ్యానాం అంతే అవసానేవర్తతే ” ఇతి వివరణం దృశ్యతే । తత్పక్షే యద్యపి

శ్లోకస్య గీతోపనిషచ్చరమత్వరూపవిశేషార్థ లాభాత్స్వారస్యమ్ ।
తథాపి బహువచనాస్వారస్యం "తేన విధినా" ఇతి ప్రథమయచ్ఛ
బ్దప్రతిసంబంధిపదాధ్యాహారః । ప్రథమతచ్ఛబ్దస్య ద్వితీయయచ్ఛబ్ద
ప్రతిసంబంధిత్వాపత్త్యా క్రమభంగః ఇత్యాదయోదోషాదురుద్ధరాః।
నచ భగవత ఉపనిషద్వేద్యత్వవిశేషణవైఫల్యమితివాచ్యమ్ । సక
లోపనిషద్వేద్య భగవజ్జనితత్వేన శ్లోకస్యాస్యాంతావశ్యోపాదేయత్వ
తాత్పర్యగర్భత్వాత్ । వస్తుతస్తు- "యదుపనిషదామన్తే" ఇతి
పాఠస్స్వరస ఇత్యన్యత్ర విస్తరః । "శ్లోకస్స్వయం సమజాయత"
ఇతి వాక్యాత్ "అయం చరమశ్లోకః భగవన్ముఖారవిందాదుద్గతోన
వ్యాసగ్రథిత ఇతి సూచితమ్" ఇతి సాందీపికాసారవివరణీకారా
వ్యాచక్షాతామ్ । ఇతరేతు చత్వారః నైవమభ్యసూచయన్ । అతశ్చ
రమశ్లోకస్య భగవన్ముఖోద్గతత్వసూచనాత్ గీతా వ్యాసగ్రథితేతి స్ప
ష్టమేతత్ ॥

కించ— శ్రీమన్నిగమాంతదేశికైర్విరచితే ప్రధానశతకాఖ్యర
హస్యగ్రంథే "ఇతిహాసేషు శరణ్యదమ్పతివాక్యవిశేషభూషితం
శ్రీమద్రామాయణం ప్రధానమ్ । న్యాసోపాసనాదిరూప సర్వశాస్త్ర
ర్థోపబృంహణేషు "చత్వార ఏకతో వేదాః భారతం చైవమేకతః"
ఇత్యుక్తప్రమాణప్రసిద్ధం మహాభారతం ప్రధానమ్ । "ధర్మే
చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ" ఇత్యుక్తప్రకారేణ చతు
ర్విధపురుషార్థస్థాపకే చైతస్మిన్ మహాభారతేఽధ్యాత్మభాగః ప్రధా
నమ్ । అత్రాపి— "అత్రోపనిషదం పుణ్యాం కృష్ణద్వైపాయనో
బ్రవీత్" ఇత్యుక్తం సర్వోపనిషత్సారభూతం గీతాశాస్త్రం ప్రధా
నమ్" ఇతి దృశ్యతే । తస్మాదతిస్పష్టం గీతాశాస్త్రప్రబంధః వ్యాస
ప్రణీత ఇత్యవగమ్యత ఇత్యలమధికేన ॥

అథ వ్యాసవిరచితేషు బ్రహ్మసూత్రేషు "స్మృతేః" ఇత్యాకార

కేష్వనేకేషు స్వగ్రథితభగవద్గీతావచనసూచనం కథం యుజ్యతే? భగవద్గీతాయాః సూత్రప్రణయనాత్పూర్వమేవ గ్రథితత్వాత్ తదర్థస్య చ సర్వస్యాపి భగవతైవోపదిష్టత్వాత్ ప్రబంధస్య స్వీయత్వేప్యర్థస్య భగవదీయత్వేన తదర్థస్మారకస్య గీతావచనస్య సూత్రేషు సూచనమవిరుద్ధమితి చేత్, తర్హి భగవద్గీతాయాం “ బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ ” ఇత్యాదినా బ్రహ్మసూత్రప్రణయనాత్ప్రాగేవ ప్రణీతాయాం బ్రహ్మసూత్రోల్లేఖః కథం యుజ్యతే? ఇతి పరస్పరవిరోధో దుష్పరిహరః ఇతి చేత్, నైవమ్ ॥

అ[illegible]రాచార్యైః “ బ్రహ్మసూత్రపదైః ” ఇత్యస్య “బ్రహ్మణస్సూచకాని వాక్యాని బ్రహ్మసూత్రాణి తైః పద్యతే జ్ఞాయతే బ్రహ్మేతి పదాన్యుచ్యంతే తైరేవ చ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యం గీతమిత్యనువర్తతే “ ఆత్మేత్యేవోపాసీత ” ఇత్యేవమాదిభిః బ్రహ్మసూత్రపదైః ఆత్మా జ్ఞాయతే ” ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । బ్రహ్మసూత్రేషు తు “ స్మృతేః ” ఇత్యనేన భగవద్గీతావచనప్రమాణోపన్యాసః ఈశ్వరస్మృతిత్వేనోపపన్న ఇత్యుక్తమేవ । యే పునః భగవద్రామానుజాచార్యాదయః బ్రహ్మసూత్రపదస్య శారీరకసూత్రార్థకత్వ మనుజానంతి తేషాం మతేఽప్యవిరోధాయ తత్త్వటీకామేవోదాహరామః— “ బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవేతి భావిదర్శిభగవద్వాక్యమ్ । సూత్రపశ్చాద్భావివా స్వయమేవ భారతే న్యబధ్నాత్ । సూత్రవిషయతయా చ తద్వాక్యరూపా ప్రాక్తనీ భావినీ వా కృతిరుదాహ్రియతే ఇతి న పౌర్వాపర్యవిరోధః॥

అథవాఽనాదిసిద్ధత్వాత్ స్మృతిసూత్రప్రవాహయోః ।
పరస్పరగృహీతిస్తు న విరోధాయ కల్పతే ॥ ”ఇతి ॥

అత్ర “ తద్వాక్యరూపా ప్రాక్తనీ భావినీ వా కృతిః ” ఇత్యనేనచ భగద్వాక్యప్రదర్శికా కృతిః వ్యాసరచితేతి స్పష్టమ్ ॥

నను భగవద్గీతాయాః భగవన్ముఖోద్గతత్వేనభ్యుపగమే తదంతర్గ-
తస్య చరమశ్లోకస్య మహామంత్రత్వేన మహద్భిస్సర్వదాఽనుసం
ధీయమానస్య శ్రీమద్రహస్యత్రయసారాద్యనేకమహానిబన్ధకదమ్బో-
పబృంహితస్యాపి వ్యాసప్రణీతత్వాపత్త్యా సుప్రసిద్ధం సర్వమపి మా
హాత్మ్యం విలీయేతేతి చేత్-న,

ఏతచ్ఛంకాయాః పూర్వాచార్యనిబంధనాద్యనవలోకననిబంధన
త్వాత్। తథా హి-విరోధపరిహారాఖ్య ప్రబంధే నిగమనాధికారే "అథ
మూలమంత్రః శరణాగతిమంత్రశ్చేత్యేతదుభయం మంత్రత్వాత్ అప
ట్యమానం రహస్యవదేశ్యత్వాత్ రహస్యమితి వక్తుం యుక్తమ్।
"శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః" ఇతి
వదసి శ్రావణీయే ఇతిహాసే నిబద్ధేనానేన చరమశ్లోకేన సహ రహ
స్యత్రయమిత్యుపదేశే కిం మూలమ్? ఇతి చేత్ — మూలంద్వయం
చ శబ్దార్థాభ్యాముభాభ్యామపి రహస్యమ్। చరమశ్లోకస్తు శబ్దతస్స
దస్యోపి అతిరహస్యభూతార్థప్రతిపాదకత్వేన రహస్యమిత్యుచ్యతే।
తస్మాదేతత్త్రయం ముముక్షూణాం ప్రాధాన్యేనోపజీవ్యత్వాద్రహ
స్యత్రయమిత్యాద్రియతే" ఇతి నిగమాంత మహాదేశికైరేవానుగృ
హీతమ్। తస్మాదేవం జ్ఞాయతే- అర్థప్రాధాన్యమేవ వివక్షితమితి।
అత ఏవ శ్రీరామచరమశ్లోకవరాహచరమశ్లోకాదీనామేవంవిధవివా
దవిషయత్వమేవనాస్తి। అతః ప్రకృతే భగవద్గీతార్థస్యాతిశయితత్వే
న తత్ప్రయుక్తాతిశయస్య శబ్దేఽపి సిద్ధత్వాత్ కేవలశబ్దవిషయకాతి
శయానతిశయవిచారో నిష్ప్రయోజన ఇతి ॥

నను భగవతాఽర్జునాయ కయా భాషయా ఇదమర్థజాతము
పాదిశ్యత? భవానేవ బ్రవీతు కయా భాషయా ఇమమర్థం సంజ
యో ధృతరాష్ట్రాయ వైశంపాయనో వా జనమేజయాయ సూతో వా
శౌనకాదిభ్యః సముపాదిశత్? తత్తత్కాలీనయా తత్తద్దేశీయయా త

త్తత్పురుషాఖ్య స్తయోర్వా భాషయేతి వదామ ఇతి చేత్ — అత్రా
ప్యేవం కుతో న సంపశ్యేథాః? భగవాంస్తు శ్లోకమాత్రైశ్ఛందో
బద్ధగీతావచనైరేవ అర్జునాయోపదిదేశేతి చేత్—న వినాప్ర
మాణం భవదుక్తిమాత్రేణ తథాభ్యుపగమాసంభవాత్ । ఏతేన లక్ష్మ
ణాచార్యవిరచితగీతార్థచంద్రికాయామభిధీయమానం భగవన్ముఖా
ద్గతశ్లోకసాధనమపి ప్రత్యుక్తమ్ ॥

అనేనాయమపి నాస్తికవాదః పరాస్తః — యః- యుద్ధాయ స
న్నద్ధయోః ఉభయోస్సేనయోర్మధ్యే ఏతాదృశస్య అష్టాదశాధ్యాయ
సమ్మితస్య మహతా కాలేన శ్రావణీయస్య గ్రహణీయస్య చ నిబంధ
స్యోపదేశాయ నైవావసర ఇత్యతోఽయం నిబంధః అధునాతనేన యే
న కేనచిత్ ప్రణేత్రా మధ్యేమహాభారతం ప్రక్షిప్త ఇతి ॥

అత్రాస్మాభిర్నిర్ణీతేఽర్థే స్వీక్రియమాణే నైవాస్యాక్షేపస్యా
వకాశః । తథాహి—గీతాశాస్త్రార్థమేవ సర్వజ్ఞో భగవాన్ మహా
బుద్ధిమతేఽర్జునాయోపదిదేశ । నపునరస్మదాదివత్ ఇమమేవ గీతా
ప్రబంధం పాఠయామాస । యేన మహాన్ కాలోఽపేక్ష్యేత । లో
కేపిహి బుద్ధిమంతో గురవశ్శిష్యా వా సంవత్సరాదికాలేన ఇతరేషాం
శ్రావణీయం గ్రహణీయం వా శాస్త్రార్థం మాసద్వయేన మాసత్ర
యేణవా కాలేన గ్రాహయంతి గృహ్ణంతిచ । ఏవంసతి మహాబుద్ధిమ
తోఽర్జునస్య సర్వజ్ఞస్య భగవతశ్చ ఏకముహూర్తేనార్ధముహూర్తే
న పాదముహూర్తేనవా కాలేన ఇతోఽప్యతివిపులతరం శాస్త్రార్థము
పదేష్టుం గ్రహీతుంవా సమర్థయోః అనయోర్గురుశిష్యయోః అ
ల్పీయస్యపి యుద్ధారంభసమయే న దురుపదేశోనవా దుర్గ్రహోఽ
యం శాస్త్రార్థ ఇతి ॥

ఇదమత్రావధేయమ్ — భగవద్గీతాశబ్దోఽయం భగవతా గీతా
ఇతి విగ్రహే “ కర్తృకరణే కృతా బహులమ్ ” ఇత్యనేనానుశాస

ణేనసమాసే నిష్పన్నః భగవత్కర్తృకగానకర్తృత్వావచ్ఛిన్నం బో
ధయతి । రూఢ్యాతు "ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ" ఇత్యాద్యష్టాదశాధ్యా
యీరూపసంహితాత్వావచ్ఛిన్నమ్ । రూఢ్యర్థయోగార్థయోశ్చ
పరస్పరాన్వయస్య పఙ్కజాదియోగరూఢపదస్థలీయవ్యుత్పత్తిసిద్ధ
త్వాత్ । అష్టాదశాధ్యాయీరూపాయాం శ్లోకసప్తశతీపరిమితసం
హితాయాం భగవత్కర్తృకగానాపరపర్యాయోచ్చారణకర్మత్వం
సిధ్యతి । ఏవం—

"గీతా సుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యైశ్శాస్త్రవిస్తరైః ।
యా స్వయం పద్మనాభస్య ముఖపద్మాద్వినిస్సృతా ॥"

ఇతీదం గీతామాహాత్మ్యగతం పౌరాణికవచనమప్యష్టాదశాధ్యాయీ
రూపభగవద్గీతాత్వావచ్ఛేదేన భగవత్కర్తృకోచ్చారణకర్మతాం
ప్రతిపాదయతి । తథాహి—అత్ర హి పూర్వార్ధే భగవద్గీతాత్వావ
చ్ఛేదేన గీతాముద్దిశ్య "సుగీతాకర్తవ్యా" ఇత్యనేన సుగాయ
త్వం విధీయతే, న గీతైకదేశమాత్రే ఇతి సర్వసంప్రతిపన్నమ్ । ఉ
త్తరార్ధేనచ తత్ర సాక్షాద్భగవన్ముఖోద్గతత్వం హేతురుచ్యతే । పక్ష
తావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యసిద్ధౌ హేతునా పక్షతావచ్ఛేదకావ
చ్ఛేదేన వర్తమానేనైవ భవితవ్యమ్ । న తదేకదేశమాత్రవర్తినా ।
తథాసతి భాగాసిద్ధిదోషప్రసఙ్గాదితి । తదేవంసతి అష్టాదశాధ్యా
య్యామస్యాం కేషాంచిదేవ శ్లోకానాం భగవన్ముఖోద్గతత్వం నాన్యే
షామితి కథముచ్యతే సుబోధినీకారపదయోజనీకారాదిభిః ॥

అథ ధృతరాష్ట్రార్జునాదికృతప్రశ్నపరాణాం వచనానాం "ధ
ర్మక్షేత్రే" ఇత్యాదికానాం న భగవన్ముఖోద్గతత్వమభ్యుపగంతుం
సామ్ప్రతమ్ । ప్రష్టురుత్తరయితుశ్చ భేదస్య లోకసిద్ధత్వాత్ । న ఖ
ల్వర్జునం మూకీభూయ స్తంభవద్రథే సమవస్థితమభిలక్ష్య ప్రశ్న
ప్రతివచనపరంపరారూపాం గీతాం స్వయం భగవానుపాశేతి కల్ప

యితుం యుజ్యతే, తథాసతి “ స్థితోఽస్మి గతసందేహః ” ఇత్యాదివచనానామపి భగవదుక్తిత్వాపత్తేః । నవా ఉపనిషత్సు ఆఖ్యాయికానాం నిబంధనమివ అసన్నేవ భగవదర్జునసంవాదః విద్యాస్తుత్యర్థం నిబద్ధ ఇతి శక్యం మహాభారతే ఇతిహాసే కల్పయితుమ్ । తస్మాద్గీతాత్వావచ్ఛేదేన భగవన్ముఖాద్గతత్వానుపపత్తేః తత్సామానాధికరణ్యేన భగవన్ముఖాద్గతత్వమేవ తదవచ్ఛేదేన సుగేయత్వవిధిసంస్తవాయోపాత్తమర్థవాదరూపే ఉత్తరార్ధే ఇత్యాశ్రయణీయం। యథా కిల-

“ యైః కృతస్సర్వభక్ష్యోఽగ్నిరపేయశ్చ మహోదధిః ।
క్షయీచాప్యాయితస్సోమః కో న నశ్యేత్ప్రకోప్య తాన్ ”॥

ఇతి మానవవచనే బ్రాహ్మణత్వావచ్ఛేదేన పూజ్యతావిధిసంస్తవాయ తత్సామానాధికరణ్యేన వర్తమానమగ్నిసర్వభక్షత్వాదికర్తృత్వముపాదీయతేఽర్థవాదతయా।అత ఏవ న తద్వచనబలాత్ సర్వేషాం బ్రాహ్మణానామగ్నిసర్వభక్షతాకర్తృత్వసిద్ధిః కేనాప్యభ్యుపగమ్యతే । ప్రమాణాంతరసిద్ధబ్రాహ్మణవిశేషమాత్రకృతక్రియానువాదమాత్రపరత్వాత్తద్వచనస్యేతి । తథాచ “ భగవానువాచ ” ఇతి వాక్యశిరస్కానామేవ వచనానామత్ర భగవన్ముఖాద్గతత్వం నాన్యేషామిత్యుపపన్నం కల్పనమ్ । అష్టాదశాధ్యాయీసంహితాయాం భగవద్గీతావ్యవహారశ్చ “ సృష్టీరుపదధాతి ” ఇత్యాదావివ పూర్వతంత్రభూమాధికరణనయేన భగవత్కర్తృకగానకర్మవచనబాహుల్యేన తత్కర్తృకతదకర్తృకవచనసముదాయపరో గౌణ్యా వృత్త్యా ఉపపాదనీయ ఇతి సుబోధినీకారాణామాశయ ఇతి చేత్—

సాధు సమాయాతం మార్గేణ । ఏవంసతి “ అశోచ్యాన్ ” ఇత్యాదీనాం శ్లోకానుపూర్వీణాం సాక్షాద్భగవన్ముఖాద్గతత్వబోధకం ప్రమాణవచనాంతరమపేక్ష్యతే, యత్ప్రమితార్థానువాదకత్వం “ యా స్వయమ్ ” ఇత్యస్య స్యాత్ । “భగవానువాచ ” ఇత్యాదికం తు న తథావిధం ప్రమాణం, అర్థానువాదేఽపి తదుపపత్త్యాఽ

న్యథాసిద్ధేః । “తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తమ్” ఇత్యాదిః భాష్యకారాద్యుక్తిరప్యుక్తరీత్యైవోపపన్నాఽన్యథాసిద్ధైవ । అత ఏవ “దేవ్యువాచ-మయా త్వయి హతేఽత్రైవ గర్జిష్యన్త్యాశు దేవతాః” ఇత్యాదావర్థానువాదత్వముపపాదితం శక్తివాదాదౌ । భగవద్గీతేతి నామధేయం తు సనత్సుజాతీయాదినామవత్ భగవతో గీతా ఇతి స[illegible] వ్యుత్పన్నం భగవదుపదిష్టార్థప్రతిపాదకత్వావచ్ఛిన్నపరతయా శక్త్యైవోపపన్నం భూమాధికరణసిద్ధాన్తమపి లక్షణాం న సహతే । న ప్రభవతి చాతఏవ “భగవానువాచ” ఇత్యాదిశిరస్కానాం వచనానాం భగవదుచ్చరితత్వం ప్రతిపాదయితుం ।

అథ మా భూత్తథావిధం ప్రమాణాంతరం, “యా స్వయమ్” ఇత్యస్యాం దేవవచనాదర్థవాదరూపాదపి “విధిర్వా ధారణవత్, విధిస్తు ధారణేఽపూర్వత్వాత్” ఇత్యుత్తరపూర్వ[illegible]బలాత్ గీతైకదేశస్య భగవన్ముఖోద్గతత్వం విధీయత ఇతి చేత్-న,

యత్పదస్య యదేకదేశలక్షణామాశ్రిత్య గీతైకదేశే భగవన్ముఖోద్గతత్వవిధేయకత్వకల్పనాపేక్షయా యత్పదస్య యదర్థపరతామాశ్రిత్య భగవద్గీతాత్వావచ్ఛేదేన భగవన్ముఖోద్గతార్థప్రతిపాదకత్వపరతాకల్పనయాపూర్వార్థశేషతాశ్రయణస్యైవోచితత్వాత్ । అతఏవ దిగ్విభాగాధికరణే “ప్రాచీనవంశం కరోతి” ఇతి విధిశేషత్వమేవ “దేవమనుష్యా దిశో వ్యభజన్త ప్రాచీం దేవా దక్షిణాం పితరః ప్రతీచీం మనుష్యాః” ఇత్యాదేః, తావతైవోపపత్తేర్న విధ్యంతరకల్పకత్వమితి సిద్ధాంతితమ్ ॥

నచ కాపిలపాతంజలాదిశాస్త్రాంతరార్థస్యాపి కదాచిద్భగవన్ముఖోద్గతత్వసంభవాత్ స గీతార్థః శాస్త్రాంతరార్థాద్విశేషః “గీతా సుగీతా” ఇత్యాదౌ ప్రతిపాద్యమానో ఘటత ఇతి వాచ్యమ్ । కాపిలాదిశాస్త్రార్థస్య భగవదనుగృహీతతత్తదృషిముఖోద్గతతయైవ ప్రసిద్ధేః సాక్షాద్భగవన్ముఖోద్గతత్వమానాభావాత్ । అతఏవోక్త

మభియుక్తైః—“ యస్మిన్ప్రసాదసుముఖే ” ఇతి ॥

తస్మాదనన్యథాసిద్ధప్రమాణానుపలమ్భాత్ “ అశోచ్యానన్వశోచస్త్వమ్ ” ఇత్యాదిశ్లోకానుపూర్వ్యా న భగవన్ముఖోద్గతత్వం సిద్ధ్యతి, కింతు మహాభారతాంతర్గతత్వాత్ వ్యాసముఖోద్గతత్వమేవ సనత్సుజాతీయాదీనామివావిప్రతిపన్నమ్ । అతఏవ “ అతోపనిషదం పుణ్యాం కృష్ణద్వైపాయనోబ్రవీత్ ” ఇతి స్మరణమప్యుపపద్యతే । ఉపపద్యతే చైవం సతి పారాయణాదౌ భగవద్గీతాయాః వేదవ్యాసఋషికత్వానుసంధానసమ్ప్రదాయః ప్రసిద్ధః । అన్యథా చరమశ్లోకవత్ తత్ర భగవదృషికతైవానుసంధీయేత సామ్ప్రదాయికైః । అతఏవ “ య ఉపనిషదామ్ ” ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యాయాం చరమశ్లోకస్యైవ భగవన్ముఖోద్గతతాం సాధయామాసుర్వ్యాఖ్యాతారః । న చైతావతా భగవద్గీతాయా మహిమాపకర్షః । విశ్వామిత్రాదిఋషికేష్వపి గాయత్ర్యాదిమంత్రేషు మహిమాతిశయస్య సర్వసంప్రతిపన్నత్వాత్ ॥

నను చరమశ్లోకానుపూర్వ్యా భగవన్ముఖోచ్చరితత్వే కథం వ్యాసముఖోద్గతమహాభారతఘటకత్వమితి చేత్—భ్రాన్తోఽసి । న ఖల్వస్మాభిః క్వాపి శబ్దానుపూర్వ్యనువాద ఏవ నాస్తీత్యుచ్యతే యేనైవమాశంక్యేత । అపితు యథాప్రమాణం క్వచిదర్థానువాదః క్వచిచ్ఛబ్దానువాదశ్చ స్వీక్రియతే । తథా చ చరమశ్లోకే భగవత్పార్థసారథిఋషికత్వానుసంధానసంప్రదాయేన శబ్దానువాదతైవ తదంశే స్వీక్రియతే । “ అశోచ్యాన్ ” ఇత్యాదౌ తు తథాసమ్ప్రదాయానుపలంభాత్ ప్రత్యుత గీతాయాం వేదవ్యాసఋషికత్వానుసంధానసంప్రదాయస్యైవ విపరీతస్య దర్శనాత్తదంశేఽర్థానువాదత్వమేవేతి న కించిదనుపపన్నమ్ ॥

ఇదం పునరిహావధాతవ్యమ్—సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేర్భగవతః “ అశోచ్యాన్ ” ఇత్యాద్యానుపూర్వ్యాః ప్రగ్రథనే నైవాశక్తిరనవధా

నంవా యద్ధారమ్భసమయేపి సంభావ్యతే। అతశ్చ యది భగవాన్ త
త్త్వతస్తాదృశానుపూర్వీమేవోపాదిశత్తదా తాదృశానుపూర్వ్యేవ దె
ష్టృత్వం భగవతో న కేనాపి దండేన వారయితుం శక్యమ్। నాప్యస్మా
కం తథా తద్వారణే ఆగ్రహః। పరంతు గీతోపదేశసమయవిప్రకృ
ష్టైరస్మాభిః తథానుపూర్వీమేవభగవానుపదిదేశేతి న నిర్ధారయి
తుం ప్రమాణతశ్శక్యమ్ । ప్రమాణతయేతరసంభావితానామన్యథా
సిద్ధత్వాత్। విపరీతప్రమాణస్యాపి దర్శనాత్। భగవదుపదిష్టార్థ
ప్రతిపాదనపరా భగవద్గీతేత్యత్రతు సర్వమేవ సాధకం, న కించిదపి
చ బాధకం దృశ్యత ఇత్యేవాస్మాకమాశయః। తదిదం సర్వమభిప్రె
త్యైవ శ్రీమధ్వాచార్యైస్తాత్పర్యచంద్రికాయాం భగవద్గీతానుపూ
ర్వీప్రబంధకర్తృత్వం వేదవ్యాసస్య తదర్థభూతగీతాశాస్త్రప్రవర్త
కత్వం తు భగవతః పరమపురుషస్యేతి స్పష్టం ప్రకాశితమ్। ప్రకాశి
తంచ శాంకరభాష్యాదౌ విస్పష్టమ్। తథాచ "గీతా సుగీతా" ఇతి
ప్రమాణస్య యథాశ్రుతార్థగ్రహణే ధృతరాష్ట్రార్జునాదివాక్యా
నామపి భగవన్ముఖోద్గతత్వమేవ స్యాత్। న్యాయతస్తత్ప్రమాణతా
త్పర్యపర్యాలోచనేతు "అశోచ్యాన్" ఇత్యాద్యానుపూర్వ్యా
అపి న భగవన్ముఖోద్గతత్వం తతస్సిద్ధ్యతి। తస్మాత్సుబోధినీకారాదీ
నామర్ధజరతీయరీతిర్న యుజ్యత ఏవేతి విదాంకుర్వంతు విద్వాంస
ఇతి సర్వం సమంజసమ్॥ * * * * * * * * * * *

వ్యాసశ్చేద్భగవద్గీతాకర్తా లాభో న నోఽధికః।
భగవాన్వాసుదేవశ్చేత్ న నః కాచిత్ క్షతిర్భవేత్॥
తథాపితత్త్వజిజ్ఞాసావశాద్యదుదితం మయా।
తత్సంప్రేక్ష్యానుగృహ్ణన్తు ప్రమాణశాణోస్స్వయమ్॥
గీతాప్రబంధమీమాంసా రచితా సంప్రకాశితా।
లక్ష్మీపురం. శ్రీనివాసాచార్యేణ సుధియాం ముదే॥